bekend staand chirurg van elders ontbieden. En juist opdat nu die hooge kosten niet tot slapheid zouden verleiden, wordt er zoo uitdrukkelijk bijgevoegd, dat men niet alleen 't zijne moest doen, om den gewonde weer er boven op te helpen, maar dat de poging zóó ernstig en zóó krachtdadig moest worden opgevat, dat er ten slotte bleek niets ongedaan te zijn gebleven, wat gedaan had kunnen worden, om het schuldige kwaad te verhelpen.

Er was hier sprake van een kwaad dat men iemand in toorn of boosaardigheid had aangedaan. De man die dit deed, had zich alzoo in dubbelen zin bezondigd. Bezondigd niet alleen doordat hij den ander gewond had, iets wat uit schuldige onvoorzichtigheid had kunnen voortkomen, maar in veel erger zin bezondigd, doordien hij in toorn of uit boosaardigheid op hem was aangevallen, en hem in die uiting van woede niet maar belaagd, maar aangevallen en schier doodelijk leed berokkend had. En juist daarom nu werd de eisch gesteld, dat hij niet alleen al 't doenlijke doen zou, om den gewonde er weer boven op te helpen, maar in veel ernstiger zin nog werd 't hem opgelegd, dat hij niets ongedaan mocht laten wat den boos bejegende er weer boven op kon helpen, doch dat hij hierin dan ook zóo zou te werk gaan, dat hij in letterlijken zin niets verzuimde en niets ongedaan liet, wat bleek gedaan te kunnen worden om den gewonde *weer geheel te herstellen.*

Hij zal hem *volkomen* laten heelen.

Vooral op dat »volkomen" valt hier de volle nadruk.

Lang niet zoo zelden is er, als iemand in toorn een ander benadeeld heeft, later, als de toorn gestild is, een vrij sterk besef, dat men verkeerd deed. Zoo zelfs, dat men er van achteren spijt van heeft, en licht geneigd is, om zijn spijt te betuigen, en iets ter vergoeding te doen.

Doch dit is heel iets anders.

Het is dan meestal een schaamte over de zelfvergetelheid, waarin men verliep, en waarom men de smet liefst uitwischt. Vooral is men daartoe geneigd, als er velen in het geval begrepen waren, zoodat een ongunstig oordeel in breeden kring er over geveld werd. Dit hindert dan, en daaraan poogt men dan een eind te maken, door een goed woord te spreken of zelfs door iets ter tegemoetkoming te doen, waarvan men dan den indruk op 't publiek verwacht, dat vergeven worde wat men misdeed, en dat men in aller oog als in eere hersteld mag gelden.

Doch dan juist ontbreekt het voor God geldende berouw.

Wat men dan ter goedmaking van 't begane kwaad doet, strekt niet om den min goed bejegende in eere en in recht te herstellen, maar veeleer om zelf in de oogen van het publiek weer als nobel man te gelden. Wat men misdeed blijft dan wel, maar onder het publiek looft en prijst men dan toch den nobelen zin, die niet slechts tot berouw, maar ook tot boete bewoog, en ten slotte het gelukkig gevolg had, dat de verkeerdheid die men beging, vergeten en vergeven werd.

Vooral zoo hierbij uitkomt, dat men niet alleen in woorden zijn leed betuigt, maar er ook iets voor over heeft, om den min goed bejegende te gemoet te komen in de onkosten, die hem de geneesheer afeischt, maakt dit dan buitenaf allicht een kostelijken indruk. En niet zelden won bij zulk een aangedaan leed juist de man die zulk een leed aandeed, omdat hij van achteren zoo nobel met den rouwhebbenden en leeddragenden grondtoon van zijn hart uitkwam.

Toch, en dit is 't, waar het hier om gaat, kan dit alles zich nog bepalen tot een zoeken van zichzelf, zonder dat er van oprecht berouw en voor God geldende boetedoening sprake komt, en dit nu is 't wat alleen het scherpe woord: »Hij zal hem *volkomen* laten heelen", geheel afsnijdt.

Een aangedaan leed kan men op allerlei wijs vergoeden, maar alles hangt hierbij af van de intentie van 't hart.

Als een moeder het ongeluk heeft gehad, haar lieve kind door onvoorzichtigheid leed aan te doen, het te laten vallen en kneuzen, zoodat 't bloed van haar lieveling tegen haar aanspatte, dan heeft ze zoo bitter spijt, dat ze overal heil zoekt en vraagt, wat ze doen kan, om haar lieveling er weer bovenop te hebben. Ze hoort uit, waar de beste geneesheer zijn zou, van wien hulpe ware te wachten, en ze laat niets ongedaan om voor haar kind de beste hulp te vinden die baten kan. De wensch van haar hart is dan toch geen andere, dan dat haar lieve kind weer *volkomen* kan heelen.

Dan sprak het hart. Dat sprekende hart maakte vindingrijk, en niets bleef ongedaan om het afdoende redmiddel op te sporen. Ja, geen kosten waren te hoog om 't aan te wenden.

Dan poogt zulk een moeder niet maar haar kind weer van de beloopen schade af te helpen, en 't te laten genezen, maar, zoo mogelijk, het zoo geheel en volkomen te laten heelen, dat tenslotte zelfs de heugenis van de aangebrachte schade te niet gaat.

En hier nu voelt ge al 't verschil, waarop 't hier aankomt.

Wie een ander leed toebracht in boosheid, en dan van achteren zijn goeden naam in eere poogt te herstellen, is er eeniglijk op bedacht, bij het groote publiek den indruk te maken, dat hij zelf leed draagt over het leed dat hij aandeed, en nu daarom meehelpt om 't te verhelpen.

Alleen maar, dit gaat in zijn ziel werken, niet om volkomenlijk te bevredigen wat God van hem vraagt, maar om de schade die hij aan zijn goeden naam toebracht, zoo mogelijk in het oog van het publiek te doen wegvallen.

Gewisselijk, hij vernedert zich, hij spreekt van berouw, hij heeft er een geldelijke offerande voor over, om de heugenis van wat hij misdeed, weg te nemen. Alleen maar, hij deed dit alles ten goede van zichzelf en niet voor wie door hem leed werd gedaan. En ook, hij deed het voor het publiek aan welks oordeel veel voor hem hing, en niet voor zijn God.

Dit alles nu gaat in Exodus de heilige wet te keer, door dit één woordeken: *volkomen*, in het streng gebod in te lasschen.

De zakenman die er alleen op bedacht is, om zich voor de wereld in eere te herstellen, zal veel zelfs doen, om wat zijn goeden naam schade deed lijden, in vergetelheid te brengen; alleen maar, hij zal er zich van afmaken met het minste dat den schijn van zijn bedoeling redden kan. Van echt berouw zal geen sprake zijn. Van berouw of smart over wat hij den anderen aandeed, zal niet gerept kunnen worden. Hij poogt alleen weer goed te maken wat zijn naam in oneer bracht, en zal er zich uit gered gevoelen, als het publiek maar betuigt hoe nobel hij uitkwam. Hij zal daarom minder vragen wat den beleedigde er boven op helpt, dan wel wat in de oogen der wereld den schijn van grootmoedigheid heeft. Hij zal wat hij doet, doen om der menschen wil, maar van zijn God blijft hij vere.

Juist daarom nu wordt in het stellige gebod hier dat alles beheerschende woordeken van *volkomen* ingelascht.

Dat *volkomen* toch komt alleen tot zijn recht, zoo er *met God* in zijn hart gerekend wordt, en zoo hij binnen in 't gemoed gewaar wordt, dat zijn God hem zijn zonden niet meer toerekent, doch ten volle vergaf.

Zoolang het den schuldige nog alleen om het redden van zijn eigen goeden naam te doen is, vraagt hij alleen wat in 't oog der menschen hem zijn eere hergeeft. Zoo daarentegen kan hij niet met zijn God rekenen, of alle uitwendig vertoon wordt waardeloos, en het hangt alles eeniglijk aan het oprecht berouw en aan het zich straks weer verzoend gevoelen met zijn God.

Dr A. K.

Amsterdam, 14 Juni 1918.

Een onzer lezers vraagt ons een nadere omschrijving te geven van hetgeen we bedoelden, toen we in ons artikel over den overgang tot de Hervormde Kerk schreven, dat wie uit een andere Kerk overkomt, »opnieuw belijdenis des geloofs moet afleggen en tot het Avondmaal moet worden toegelaten.« In verscheidene Gereformeerde Kerken, zoo meldt hij ons, is de gewoonte, dat men dezulken, althans wanneer zij in de Hervormde Kerk bij een rechtzinnigen predikant belijdenis des geloofs hebben afgelegd, niet opnieuw belijdenis des geloofs laat doen, maar hen op de Kerkeraadsvergadering laat komen, daar hun eenige vragen stelt naar de beweegredenen, waarom zij tot de Gereformeerde Kerk willen overgaan, onderzoek doet naar hun opvatting van de Kerk en de Sacramenten en dan aan de gemeente bekend maakt, dat deze personen tot de gemeenschap der Kerk zijn toelaten. Hij wil nu gaarne weten, of deze gewoonte juist of onjuist, is en zoo tegen deze gewoonte geen bezwaar bestaat, wat wij dan onder dit opnieuw belijdenis des geloofs afleggen verstaan.

Ons antwoord hierop is, dat onze Kerken zich te houden hebben aan hetgeen bij de saamvoeging der beide Gereformeerde kerkengroepen in 1892 besloten is, nl. »dat niemand (die uit de Hervormde Kerk overkomt) als lid zal erkend worden, dan nadat de Kerkeraad zich verzekerd heeft van zijn instemming met de Gereformeerde belijdenis en van zijn Christelijken wandel." Op welke wijze de Kerkeraad zich hiervan verzekeren wil is aan zijn vrijheid overgelaten, zoodat desaangaande geen vaste regelen zijn te geven, ook omdat de gevallen zeer onderscheiden zullen zijn. Als iemand uit een heel moderne gemeente komt, zal een veel nauwkeuriger onderzoek moeten plaats vinden, dan wanneer iemand bij een rechtzinnig predikant catechetisch onderwijs heeft genoten. En zoo zal ook het onderzoek naar den Christelijken levenswandel een ander karakter dragen in een groote stad, waar men zoo weinig van elkander afweet, dan in een dorp, waar de inwoners elkander allen kennen. Maar hoe verschillend de wijze van onderzoek ook zijn moge, de Kerkeraad is steeds verplicht te onderzoeken of zoo iemand met de Gereformeerde belijdenis instemt en of zijn levenswandel godzalig is. Juist daaruit nu blijkt, dat onze Kerken aan de attestatie door de Hervormde Kerk afgegeven, geen voldoende waarde toekennen, want anders zou een dergelijk nader onderzoek overbodig wezen. Wanneer de Kerken met elkander in kerkverband leven, en een lidmaat van de eene Kerk naar de andere verhuist, behoeft zoo iemand niet opnieuw door den Kerkeraad, onder wiens hoede hij komt te staan, onderzocht te worden naar de zuiverheid van zijn belijdenis en de godzaligheid van zijn wandel, want de *attestatie*, die hem mee gegeven wordt, getuigt dat beide in orde zijn, en op dat getuigenis wordt zoo iemand als lidmaat der gemeente aangenomen en erkend. Dat nu heeft de Synode willen afsnijden tegenover de Hervormde Kerk, niet alleen omdat wij met deze Kerk in geen verband staan, maar vooral omdat de attestaties, door deze Kerk afgegeven, geen waarborg leveren noch voor de zuiverheid der leer noch voor den Christelijken levenswandel. Vooral wat de zuiverheid in de leer betreft, biedt een attestatie van de Hervormde Kerk, of het feit, dat iemand bij een rechtzinnig predikant belijdenis heeft gedaan, geen genoegzamen waarborg, omdat volgens de reglementen der Hervormde Kerk iemand niet mag afgewezen worden om zijn persoonlijke overtuiging, die van de belijdenis der Kerk afwijkt. Vandaar dat de Kerkeraad wel bij zulk een lidmaat een onderzoek heeft in te stellen, niet alleen naar de motieven, waarom hij overgaan wil, of naar zijn opvatting van de Kerk en de Sacramenten, maar bepaaldelijk daarnaar of hij met de Gereformeerde belijdenis van harte instemt. Natuurlijk zal dit onderzoek in het eene geval veel dieper moeten gaan dan in het andere. Wanneer men te doen heeft met bekende personen, waarvan men weet, dat zij rechtzinnig zijn, zal het voldoende wezen hun alleen de vragen voor te stellen, die bij de toelating tot het Avondmaal gebruikelijk zijn. Heeft men daarentegen te doen met personen, van wie men zoo goed als niets afweet, dan zal een nauwkeuriger onderzoek noodig wezen. Maar in elk geval zal het steeds eisch wezen, dat de bekende vragen, die voor de toelating tot het Avondmaal gedaan worden, aan dezulken gesteld worden, omdat zij de zoogenaamde stipulatiën zijn, waarop men als lidmaat der gemeente wordt aangenomen en tot het Avondmaal gerechtigd wordt. Met name geldt dit ook van de vraag, of men belooft zich gewillig aan de Christelijke tucht te zullen onderwerpen. Want op deze vrijwillige onderwerping aan de Christelijke tucht (die in de Hervormde Kerk ontbreekt) komt het juist hier aan.

Zulk een onderzoek naar iemands geloof en wandel, waarbij dan de bekende drie vragen gesteld worden, nu is niets anders dan wat men het »doen van geloofsbelijdenis« noemt. Het is zeker niet noodig en zelfs niet altoos gewenscht, dat zulk een geloofsbelijdenis daarom openlijk voor de gemeente geschiedt; het zal in de meeste gevallen genoeg wezen, wanneer dit voor en door den kerkeraad afgehandeld wordt, mits maar van te voren de namen dezer personen aan de gemeente bekend worden gemaakt, opdat een ieder, die wettige bezwaren heeft, ze kunne inbrengen en daarna het feit, dat deze nieuwe leden na onderzoek aangenomen zijn, aan de gemeente worde medegedeeld.

Verstaat men nu onder de uitdrukking: belijdenis des geloofs doen, dat iemand uitvoerig door den Kerkeraad op de hoofdpunten der Christelijke religie ondervraagd wordt en daarna, wanneer dit onderzoek bevredigend afloopt, voor heel de gemeente de belijdenis des geloofs aflegt, dan is dit alles zeker geen eisch voor degenen, die uit de Hervormde Kerk tot ons overkomen. Maar dit raakt meer den vorm dan het wezen. Het wezen is, dat de Kerkeraad niemand ten Avondmaal mag toelaten, dan na zich verzekerd te hebben van de zuiverheid van iemands belijdenis en de christelijkheid van zijn wandel. En van dien eisch mag niet afgelaten, ook niet tegenover degenen, die uit de Hervormde Kerk willen overgaan tot de Gereformeerde Kerk. Het feit, dat zij vroeger in de Hervormde Kerk belijdenis hebben gedaan, of het meebrengen van een attestatie uit de Hervormde Kerk, geeft den voldoenden waarborg voor deze beide eischen niet.

Maria-vereering.

Nu onze vriend en tegenstander pater Bensdorp ter ziele is, heeft pater v. Koeverden uit Culemborg zijn rol willen overnemen door in het Maandschrift voor Liturgie terstond ons op de vingers te tikken naar aanleiding van hetgeen we schreven in onze recensie van Pater Huf's Liturgische studiën over de Maria-vereering der Roomsche Kerk, die uit de zoogenaamde oorlogs-liturgie, waarover deze studie handelt, zoo sterk bleek. Het feit, dat tien van deze oorlogsfeesten in verband stonden met Maria en slechts twee met Christus, toonde o. i. hoe die Maria-vereering de vereering van Christus in de schaduw dreigt te stellen. En nog sterker bleek dit uit de gebeden, waarvan we één aanhaalden en waarin Maria gevraagd werd, in 't eindgericht ons voor haar Zoon te verdedigen.

Pater v. Koeverden nu meent, dat we hiermede een onjuiste voorstelling hebben gegeven. Al zijn tal van feesten in de Roomsche Kerk aan Maria gewijd, toch, zoo toont hij met uitvoerige aanhalingen uit de liturgie van Maria-geboorte aan, werdt het hoofdgebed in deze liturgie aan God gewijd, terwijl de vereering van Maria zelf altoos weer in verband met Christus wordt gebracht, die uit haar is geboren. Er zou dus geen sprake van wezen, dat Maria verheerlijkt werd ten koste van haar Zoon. En wat het aangehaalde gedicht of gebed betreft, merkt Pater v. Koeverden op, dat de Roomsche leer niet naar zulke particuliere gebeden mag beoordeeld worden, maar alleen naar de officieele leer der Kerk. De Roomsche Kerk nu heeft op het Concilie van Trente uitdrukkelijk geleerd, dat we wel de heiligen en dus ook Maria mogen aanroepen om hun voorbede, ten einde gunsten van God te krijgen, maar door Zijn Zoon Jezus Christus onzen Heer, die *alleen* onze Verlosser en Zaligmaker is. Het bedoelde gedicht zou dan ook niet willen zeggen, dat Maria door hare voorbede iemand, die in Gods gramschap gestorven is, nog door hare voorbede zou kunnen helpen, maar alleen een poëtische en oratorische inkleeding zijn van de gedachte, dat God ons door Christus op Maria's voorbede de genade der zondevergeving hier in dit leven schenkt. Een gedachte, die ook reeds door den Kerkvader Johannes Chrysosthomus in dezelfde beeldspraak zou zijn uitgedrukt.

Al kunnen we het geheele betoog hier niet overnemen, toch meenen we de hoofdargumenten zoo trouw mogelijk te hebben weergegeven, waarop deze critiek rust. Dat daardoor ons oordeel over het verschil tusschen de Roomsche en Protestantsche vroomheid, indien we 't zoo mogen uitdrukken, gewijzigd is, kunnen we niet zeggen. Wie 't boek van Pater Huf doorlas, voelde, hoe sterk hier de Maria-vereering op den voorgrond trad, en hoe Christus daardoor als 't ware op den achtergrond werd geschoven. Het feit zelf, dat deze oorlogsfeesten hoofdzakelijk met Maria in verband werden gebracht, toonde dit. En al zijn we Pater v. Koeverden dankbaar, dat hij er ons op wees, dat in de liturgie van deze aan Maria gewijde feesten ook aan Christus hulde wordt gebracht, — een feit, dat wij ook nooit ontkend hebben — toch neemt dit niet weg, dat deze feesten, ingesteld om te danken voor gelukkig afgeloopen oorlogen, voor het grootste deel met Maria in verband werden gebracht, omdat zij de Koningin des Vredes heet en slechts voor een zeer klein deel met Christus, die *onze* Vredesvorst is. Dit feit, dat typisch is voor de Roomsche vroomheidsuiting, kan ook Pater v. Koeverden niet ontkennen. En daarop alleen kwam het hier aan.

En wat de tweede opmerking betreft, dat wat de Roomsche Kerk leert, alleen beoordeeld mag worden naar de officieele uitspraken van de Kerk en niet naar zulke gebeden, zoo zou deze opmerking alleen dan steek houden, wanneer Pater v. Koeverden het aangehaalde gebed veroordeelde, als in strijd met de officieele leer der Roomsche Kerk. Wel verre van dit te doen, beroept hij zich voor den inhoud op een uitspraak van Johannes Chrysosthomus en meent, dat al is de inkleeding oratorisch, de gedachte zelve zuiver Roomsch is. Trouwens pater Huf had het bedoelde gebed ook niet medegedeeld als een overdreven ziekelijke uiting van Maria-vereering, maar als een zeer stichtelijk en vroom gebed. En al is 't nu volkomen waar, dat de Roomsche Kerk op het Concilie van Trente officieel verklaard heeft, dat Christus alleen onze Verlosser en Zaligmaker is en dat de aanroeping der heiligen alleen dient om hun voorbede bij God te verkrijgen door Jezus Christus, toch neemt dit niet weg, dat met volkomen goedkeuring van de Roomsche Kerk en zonder dat door haar hiertegen ooit officieel geprotesteerd is, zulke gebeden als het door ons aangehaalde in de Roomsche Kerk gebeden worden. Het gaat daarom niet aan, wanneer men tot kenschetsing van het eigenaardig karakter der Roomsche vroomheid op zulke uitspraken een beroep doet, dit beroep af te wijzen met een verwijzing naar wat de Roomsche Kerk officieel leert. De Roomsche Kerk zelve legt er nadruk op, dat niet alleen het dogma van een Concilie beslist over haar »leer«, maar dat zij de levende leermeesteres is, die door haar liturgie, haar gebeden, haar catechetisch onderwijs de geloovigen leidt. In het bedoelde gebed nu werd volstrekt niet de voorstelling gegeven, dat Maria bij God door Christus om genade voor ons pleiten zou in dit leven. Er staat, dat Maria ons verdedigen moet *bij Christus zelf* in den dag van het oordeel. Het is dezelfde gedachte, die ook in een Middeleeuwsch lied werd uitgesproken, dat Maria den *toorn van Christus* van ons moet afwenden en die op bekende schilderijen, in de Roomsche Kerk geplaatst en door Roomschen geschilderd, tot uiting komt, waarin Christus wordt voorgesteld als rechter, die de wereld met zijn bliksemstralen vernietigen wil, terwijl Maria door haar voorbede dit oordeel afwendt. Van een voorbede door Maria tot God gericht door Christus, die alleen onze Zaligmaker is, is hier dus geen sprake. Christus is hier niet de Verlosser en Zaligmaker, die den toorn Gods afwendt, maar de vertoornde Rechter zelf, die tot barmhartigheid bewogen worden moet door de tusschenkomst van Maria. Hoe dit nu met de »officieele leer« der Roomsche Kerk, op het Concilie van Trente vastgesteld, te rijmen is, laten we aan Pater v. Koeverden over. Voor ons Protestantsch gevoel ligt in zulke voorstellingen een krenking van Christus' eere als Middelaar, omdat het een verheffen is van de Moeder als de Barmhartige en Genadige ten koste van haar Zoon.

Toelichting op onze Kerkenorde.

I.

Niet genoeg kan het gewaardeerd, dat de lust om het Gereformeerde Kerkrecht te beoefenen, in onze dagen weer zoo krachtig is opgeleefd, niet alleen bij degenen, die krachtens hun ambt geroepen zijn in dit vak onderwijs te geven, maar ook, zooals uit menige dege studie bleek, bij onze predikanten.

Al te lang toch is het Kerkrecht het stiefkind onzer Theologie geweest. Nadat Nederland in Voetius den grooten Canonicus had voortgebracht, die in zijn *Politica Ecclesiastica* ons het eerst een wetenschappelijk stelsel van Gereformeerd Kerkrecht schonk, scheen het alsof daarmede de barenskracht uitgeput was. In de periode, die na Voetius volgde, verschenen nog wel breede dogmatische studies, bereikte de exegese haar hoogtepunten, werden op 't gebied der kerkhistorie onvergankelijke lauweren verworven, maar de studie over 't Kerkrecht stond geheel stil. Het droef gevolg daarvan was, dat de Gereformeerde beginselen van het Kerkrecht al meer zoek raakten. Voetius werd om zijn lastig scholastiek Latijn nauwelijks meer gelezen. En toen, eerst onder Napoleon en daarna door Koning Willem I, de aanslag geschiedde op onze Gereformeerde Kerken om ze om te zetten in een collegialistisch genootschap, van boven af geregeerd, was er geen kracht van verweer. De verwaarloozing van het Kerkrecht heeft zich toen wel het bitterst gewroken.

Eerst de strijd in het midden der vorige eeuw gestreden tegen de Synodale hierarchie heeft weer gedwongen om van het kerkrecht studie te maken. In de Christelijke Gereformeerde Kerk geschiedde dit nog zwak, maar tot volle ontluiking kwam het Kerkrecht eerst, toen in Prof. Rutgers ons een man geschonken werd, die met zeldzame virtuositeit dit vak beoefend heeft, de lijnen weder zuiver trok voor den herbouw van het Gereformeerde kerkelijke leven en vooral door zijn practische wijsheid de raadsman van al onze Kerken werd. Al kan het niet diep genoeg worden betreurd, dat hij ons geen Kerkrecht in den vorm van een Handboek schonk, toch heeft hij door zijn rectorale oraties, voor zoover ze over dit onderwerp handelden, meesterwerken geleverd, en niet minder door zijn colleges de liefde voor het Kerkrecht aangewakkerd.

Deze collegedictaten, die in handschrift rondloopen, zijn dan ook een goudmijn, waaruit menigeen niet zonder winst wist te delven. Geen kerkrechtelijke studie verscheen in de laatste jaren, geen kerkrechtelijk advies werd op onze Synodes uitgebracht, waarin de invloed en de nawerking dezer dictaten niet viel te bespeuren. Prof. Rutgers heeft, wat voor een hoogleeraar wel het ideaal is, metterdaad door zijn onderwijs *school* gevormd.

Was het ons daarom een genoegen onlangs te kunnen aankondigen, dat Dr. De Jong, een van Prof. Rutgers leerlingen, bezig was diens collegedictaten over de Dordtsche Kerkenorde uit te geven, niet minder aangenaam is het ons thans te kunnen mededeelen, dat ook Ds. J. Jansen, predikant te Ten Boer, die door zijn studie over de Kerkelijke Tucht blijk had gegeven een ijverig bestudeerder van het Kerkrecht te zijn, thans een Toelichting van de Dordtsche Kerkenordening in het licht geeft, waarvan reeds een zevental afleveringen zijn verschenen. Ook hij heeft, naar hij in de voorrede meedeelt, bij deze toelichting dankbaar gebruik gemaakt van de college-dictaten van Prof. Rutgers, en wie deze dictaten kent, merkt wel dat Ds. Jansen ze vlijtig bestudeerd en er winst mee gedaan heeft.

Toch meene men daarom niet, dat deze beide Toelichtingen op onze Kerkenorde, die gelijktijdig het licht zien, daarom geheel paralel loopen en feitelijk een duplicaat-werk zouden vormen. Er is tusschen beide uitgaven wel verschil. Een verschil, dat niet alleen daarin bestaat, dat Dr. De Jong van achteren naar voren loopt en Ds. Jansen van voren naar achteren — welk laatste de meer gebruikelijke en ook meer aanbevelenswaardige weg is — maar vooral daarin, dat Dr. De Jong zich bepaalde tot het zoo getrouw mogelijk weergeven van hetgeen door Prof. Rutgers gesproken is, terwijl Dr. Jansen, meer zelfstandig, zijn eigen weg gaat en benevens de collegedictaten van Prof. Rutgers ook nog tal van andere bronnen gebruikt heeft. In zooverre vullen beide elkander aan en zal men wel doen met beide Toelichtingen zich aan te schaffen.

Hoe gaarne we daarom deze Toelichting aan onze Kerken aanbevelen, omdat Ds. Jansen veel studie aan dezen arbeid besteed heeft, en voorzoover we uit de reeds verschenen afleveringen konden nagaan, ook niet ongelukkig geslaagd is in zijn pogen om een practische verklaring van onze Kerkenorde te geven, toch mag er wel met een enkel woord op gewezen, dat al heeft de schrijver niet zonder vrucht de collectedictaten van Prof. Rutgers gebruikt, dit daarom toch volstrekt niet zeggen wil, dat deze toelichting op het gezag van den naam van Prof. Rutgers aanspraak zou kunnen maken. Zelfs bij de aankondiging van het boek van Dr. De Jong hebben we tegen deze opvatting, die zoo licht zou kunnen insluipen, gewaarschuwd. Een collegedictaat, hoe nauwkeurig ook opgeteekend, is nooit hetzelfde als een wetenschappelijk handboek, door een hoogleeraar zelf geschreven. Indien Prof. Rutgers zelf het dictaat, dat hij over de Dordtsche Kerkenorde gaf, reeds rijp voor de pers had geoordeeld, zou hij, zoo vaak daarom met aandrang gevraagd, wel niet geaarzeld hebben, het in druk uit te geven. Dat hij het niet deed, was wel in hoofdzaak daaraan te wijten, dat hij aan de uitgave van zijn arbeid zeer hooge eischen stelde. En al zijn we dankbaar, dat, nu Prof. Rutgers zelf deze Toelichting op de Dordtsche Kerkenordening niet publiceerde, door de goede zorg van Dr. De Jong een deel van Prof. Rutgers' arbeid, zij het dan ook in den vorm van een college-dictaat, ons bewaard is gebleven, toch zal men van dit dictaat altoos met voorzichtigheid gebruik moeten maken. Dit is geen critiek op den arbeid van Dr. De Jong, maar een waarschuwing, die voor de uitgave van *elk* collegedictaat geldt.

En in nog sterkere mate geldt dit van deze nieuwe toelichting van Ds. Jansen. De vermelding, dat hij de college-dictaten van Prof. Rutgers gebruikt heeft, geschiedde natuurlijk eerlijkheidshalve, omdat hij niet pronken wilde met geleende veeren, maar de indruk zou daardoor toch allicht kunnen ontstaan, alsof men ook hier, wel wat toegelicht en nader uitgewerkt, maar dan toch in hoofdzaak getrouw, de denkbeelden van Prof. Rutgers zou terugvinden. Dit nu is niet zoo, want al volgt Ds. Jansen op menig punt het collegedictaat van Prof. Rutgers, vrij getrouw, soms zelfs woordelijk, op andere punten wijkt hij daarvan af en volgt dan weer autoriteiten, wier meening zeker niet met die van Prof. Rutgers overeenkomt. Natuurlijk maken we Ds. Jansen hiervan geen grief, want hij is vrij zijn eigen weg te gaan; maar nog daargelaten, dat daardoor de eenheid van dit werk (gelijk bij elken electischen arbeid) wel wat schade heeft geleden — ook op kerkrechtelijk gebied moet men ijzer en leem niet vermengen — zou het ook juister zijn geweest, wanneer Ds. Jansen in een noot had aangegeven, waar hij het collegecitaat van Prof. Rutgers volgde en waar niet. Misverstand zou dan uitgesloten zijn geweest.

Een enkel voorbeeld moge dit toelichten.

Op blz. 6 en v.v. geeft Ds. Jansen een nadere toelichting van het woord *Kerkenordening*. Terecht merkt hij op, dat het woord *kerken* in deze saamstelling niet, zooals men op den klank af vermoeden zou, een meervoudsvorm is, maar een oude tweede naamvalsvorm, zooals blijkt niet alleen uit de oude vormen *kerken*dienaar en *kerken*raad, maar ook uit de Fransche vertaling: »ordre de l'Eglise" en de Latijnsche: »ecclesiastici ordinis articuli". En even juist is wat hij op blz. 7 opmerkt, dat deze tweede naamval van het werkwoord hier adjectieve beteekenis heeft, d. w. z. alleen uitdrukt, met wat soort van ordening men hier te doen heeft, maar volstrekt niet mag worden opgevat in collegialistischen zin, alsof het woord Kerk hier in 't enkelvoud was gebruikt, omdat de gezamenlijke kerken in elk land een groote landskerk zouden vormen. Dit alles is dan ook aan het colledictaat van Prof. Rutgers ontleend. Maar ongelukkigerwijze wordt nu plotseling tusschen dit betoog de opmerking ingeschoven, dat het woord Kerk in de Schrift gebruikt wordt in drieërlei zin: ten eerste van de onzichtbare Kerk, het mystieke lichaam van Christus; ten tweede van de plaatselijke Kerk; en in de derde plaats om een eenheid van Kerken